

El cas particular del veïnat del Sant Crist, avui terme de Cabrils, i d'antic terme i parròquia de Sant Genís de Vilassar de Dalt, el seu origen, els seus masos i homes sota jurisdicció del monestir de Sant Pol del Maresme, i les seves estructures dominicals entre els segles X i XIV, són analitzats per Pere Benito i Monclús, llicenciat en història medieval.

L'estudi concret del veïnat ens introdueix, i és indicatiu, de la situació de la pagesia de la part de la nostra comarca, compresa dintre dels límits del Bisbat de Barcelona, en aquella època.

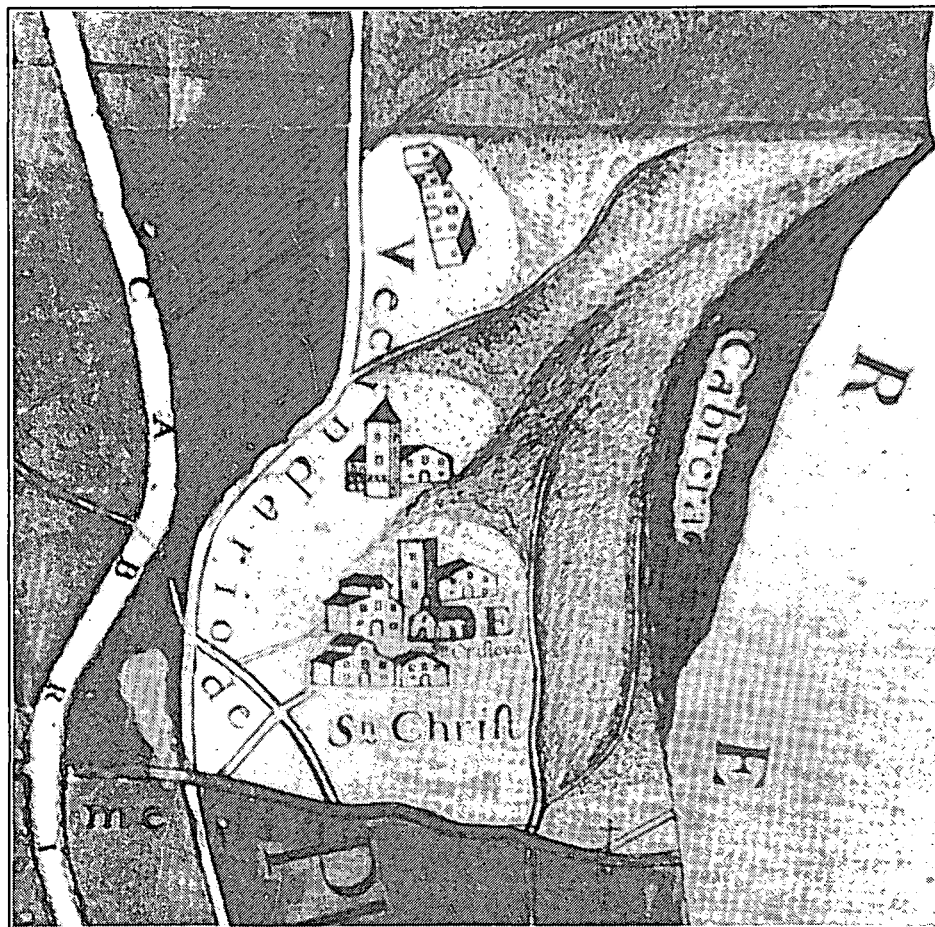
ELS HOMES DE SANT POL DEL VEÏNAT DEL SANT CRIST.

GÈNESI, EVOLUCIÓ DE L'HÀBITAT I ESTRUCTURES DOMINICALS D'UN ANTIC VEÏNAT DE VILASSAR.

Fins a la seva adscripció l'any 1823 al terme del recentment creat municipi de Cabrils, el veïnat del Sant Crist s'havia mantingut com a entitat diferenciada respecte als dos altres veïnats que conformaren l'antic terme de Vilassar. En la *Descripción topográfica del lugar i término de San Ginés de Vilassar...* de l'any 1777 hi són grafats els masos del Sant Crist amb territori propi, adscrit i diferenciat cromàticament del de Cabrils. Així mateix, en el *Estado alfabético del vecindario de Cabrils de la parroquia de San Ginés de Vilassar...* que figura al dors del mapa, confegit en base al *Real Apeo* de 1770 amb l'objectiu de quantificar les rendes que els veïns de Cabrils aportaven a la parròquia de Sant Genís per tal de demanar l'erecció d'una nova vicaria autònoma, no hi consten els veïns caps de casa del Sant Crist (1). Els masos que aleshores integraven el veïnat eren can Vives, ca l'Amat, can Carbonell, can Saura, can Vehil, can Roldós i can Casals. Des de la documentació protocol·lària més antiga fins als assentaments dels registres sacramentals, els membres de les successives generacions d'aquestes famílies apareixen sempre designats amb el cognom seguit de l'apel·latiu amb valor topogràfic *del Sant Crist*, com a marca diferenciadora dels veïns de Cabrils (2).

El veïnat del Sant Crist és un cas de poblament reduït que, amb un estancament demogràfic secular

i amb una relativa proximitat a altres entitats de població més dinàmiques (el veïnat de Cabrils i el de Mar als segles XVII i XVIII), manté la seva pròpia identitat fins al segle XIX. En aquest treball intentem de plantejar com aquesta identitat del veïnat no fou un simple resultat de la geografia del poblament, de la consciència dels seus habitants que els separava una certa distància física de Cabrils o de Cabrera, o de la identificació amb un centre de culte. L'objectiu de l'article és descobrir la dimensió socio-econòmica d'aquest fet diferencial, dimensió que cal remuntar al moment d'estructuració de la propietat de la terra, dels masos i dels homes als segles X-XI. Des d'aleshores, el fet que marcà més profundament la petita comunitat pagesa del Sant Crist, que orientà la seva solidaritat veïnal, fou la dependència personal i al·lodial del monestir benedictí de Sant Pol del Maresme. En segon lloc, plantejar com aquesta específica estructuració dominical partí d'una herència anterior que la possibilità, una herència que es remunta a l'època romana i als segles de transició. Com que per a aquesta etapa anterior al segle X només disposem de dades arqueològiques, escasses i fragmentàries, d'època romana o, com a molt tard, baix imperial, i aquestes ens parlen bàsicament de les estructures d'hàbitat, intentarem de relacionar la conformació del poblament del veïnat en aquests segles amb la posterior estructuració de la propietat, des d'una

El veïnat del Sant Crist segons la *Descripció topogràfica del lugar i término de San Ginés de Vilassar*, de l'any 1777.

III conduiria a la disgregació del territori rural d'Iluro en unitats menors o *villae*, que amb el temps serien associades a termes o àrees naturals d'influència, i que serien els que apareixen vagament en la primera documentació medieval (3). La divisió política-administrativa resultant d'aquest procés obedi a una lògica d'ordenació de l'espai des del pla. El pla fou concebut com a lloc central on radicaven els dos elements naturals de riquesa, l'aigua i la terra fèrtil; la muntanya era l'espai perifèric que calia adscriure a les vil·les centrals del pla. Per això, al Maresme hom ha tendit més a utilitzar les carenes i els turons que els torrents

perspectiva comparativa amb el nucli d'hàbitat més proper, Cabrils. Aquest article és en bona mesura una aproximació als orígens del veïnat sobre una base empírica pobre, com ho és en general la dels segles tardo-romans i alto-medievals; moltes de les idees que s'hi exposen són, per tant, necessàriament conjecturals.

EL VEÏNAT DEL SANT CRIST EN EL SI DE LA JURISDICCIO DE VILASSAR.

La divisió política-administrativa local, que es consolida a partir del segle XI amb el procés de feudalització, sembla haver tingut uns orígens tardo-romans. En general, les jurisdiccions derivaven d'antics districtes castrals pre-feudals, governats pels agents de l'autoritat comtal, que es privatitzen al segle XI i que solen correspondre a àrees d'una certa coherència geogràfica. També és plausible la hipòtesi que aquests districtes castrals haguessin sorgit de la disgregació dels antics territoris rurals de les ciutats romanes, articulats al voltant de les vil·les urbanes perifèriques més importants o les torres de defensa baix-imperials. Al Maresme el procés iniciat al segle

i les rieres com a termeners, i per això també, els territoris naturals han vingut definits pels límits de les conques hidrogràfiques.

En el cas de Vilassar, però, hi foren adscrits dos territoris que no formaven part de la seva vall natural; un sector del vessant vallesenc de la Serralada Litoral, encara avui part integrant del seu terme municipal (4), i la vall de Cabrils. A la venda de les franqueses de Sant Vicenç feta pels comtes Berenguer i Guisla a Guadal l'any 1025, es descriuen vagament els límits del territori que posteriorment correspondrà a les jurisdiccions d'Argentona i Cabrera. Els termes que descriuen les afrontacions sud-occidentals de les franqueses són imprecisos i ambigus ... *sicut distant ipsas arenas de Cabrilios, usque ad ipsam heram de Miray, sive ad ipso puio de Sadalegs...* (així com es diferencien els arenys de Cabrils, fins a l'era de Mirai, i fins al puig de Cèleles). Però, en canvi, és significatiu que quan seguidament es relacionen les esglésies que són incloses dins del circuit, no s'esmenten ni la de Santa Creu de Cabrils, ni la del Sant Crist. Una lectura en negatiu del document sembla revelar la vinculació primerenca d'ambdues esglésies i els seus veïnats al terme jurisdiccional de Vilassar (5).

GÈNESI, EVOLUCIÓ DE L'HÀBITAT I ESTRUCTURACIÓ DE LA GRAN PROPIETAT AL VEÏNAT.

El poblament de la major part d'aquests territoris naturals que posteriorment s'ordenaran en unitats polític-administratives, es remunta al procés de romanització (s. I a.C.-I d.C.) que al Maresme suposà l'abandó de l'hàbitat enturonat i fortificat per part de la població ibèrica autòctona i la seva instal·lació a les terres fèrtils del pla. L'estudi de Marta Prevosti posa de relleu com l'hàbitat clàssic de les vil·les, ja al segle I d.C., s'estén pel pla, amb una densitat creixent a mesura que ens apropem a la Via Augusta i davallam d'altitud per la faixa de terres de l'andana litoral (6). En cadascuna de les valls sobresurt pel seu dinamisme econòmic -relacionat sovint amb una posició geogràfica estratègica- una vil·la que imprimeix l'orientació global del seu territori d'influència, tot esdevenint centre de mercat i, paral·lelament, centre religiós i polític-administratiu. No poseïm evidències arqueològiques d'aquest procés (7), però aquest sembla haver estat el cas de la major part de vil·les que durant els segles V, VI i VII adaptaren les seves dependències al culte cristià i derivaren en les futures capelles de veïnat (Santa Creu de Cabrils, Sant Crist, Santa Helena d'Agell, Santa Anastàsia de Premià) o esglésies parroquials (Sant Feliu de Cabrera, Sant Genís de Vilassar, Sant Pere de Premià) (8). La dimensió del poblament, la importància econòmica de les explotacions i altres factors, significaren per a aquests nuclis centrals d'hàbitat, dominats pel temple cristià, una major o menor adaptabilitat al canvi, a la transformació de les seves estructures. En aquest sentit, centres com el Sant Crist permeten intuir el procés descrit amb una major nitidesa que altres nuclis que han patit una transformació física radical.

Al Sant Crist, Marta Prevosti, a partir de la informació arqueològica aportada per Marià Ribas, assenyalava l'existència de dues vil·les romanes. La primera, situada al davant de ca l'Amat, presenta dos moments d'ocupació difícils de fixar cronològicament. En el segon la casa assolirà la seva màxima extensió (50 m. de llargària) i tot un seguit de serveis annexos (hipocaust, conduccions d'aigua i paviments), fet que permet de pensar en una gran prosperitat econòmica. Altres indicis permeten d'intuir que fou activa, com a mínim, fins al Baix Imperi. La segona, destruïda per les obres de l'autopista, era situada davant de can Carbonell, i era construïda amb parets d'obra de ceràmica. Segons Marta Prevosti, una de les habitacions podria correspondre a una piscina o *frigidarium*, que

Capella pre-romànica de Sant Cristòfol.

juntament amb el *caldarium*, constituïria un conjunt termal. Ens trobem, per tant, davant d'una altra vil·la rica, que hauria tingut una llarga activitat, des del segle I a.C. fins al Baix Imperi com a mínim (9). Prevosti apunta la possibilitat que, ja al Baix Imperi, aquestes vil·les haguessin aixecat una basílica paleocristiana a l'indret. En qualsevol cas, és clar que l'origen de la capella es troba en les vil·les de ca l'Amat i de can Carbonell, les quals, a través de successives reformes i construccions, s'anaren desplaçant de lloc fins a ocupar els masos de can Carbonell, can Saura, ca l'Amat i can Vives (10).

En la gènesi del veïnat, hi intervingueren alguns preconditionants geogràfics, com la proximitat dels torrents naturals que davallen dels vessants meridionals de Montcabrer i reguen els terrenys sedimentaris del pla, i més concretament el torrent d'en Cintet (també anomenat d'en Roldós, del Sant Crist o del Pi), que discorre paral·lelament a la riera de Cabrils sense arribar a ésser-ne tributari, i el torrent de ca l'Amat. El veïnat és associat al territori natural delimitat pel torrent d'en Cintet, que el separa de la conca hidrogràfica de la riera de Cabrils. També va ésser condicionat per la proximitat de l'eix de comunicació i d'intercanvi més important de la comarca en època romana, la Via Augusta, que segurament orientà l'economia de les explotacions

agràries del Sant Crist cap a la producció excedent i el comerç.

Els orígens de la capella de la Santa Creu de Cabrils i l'hàbitat nuclear del veïnat degueren ésser semblants als del Sant Crist, tot i que, en aquest cas, cal pensar-ho més per analogia que per evidències arqueològiques.

La crisi del segle III implica un canvi en la tendència de l'hàbitat seguida fins aleshores. Les vil·les de l'andana litoral perden gradualment importància i centralitat econòmica en favor de les de l'interior de les valls. Per al veïnat del Sant Crist, aquesta etapa de precarietat econòmica correspondria al moment de major escassetat de restes arqueològiques. A l'interior de la vall de Cabrils es genera un hàbitat nou a les planes, arrecerat als vessants de muntanya. Aquest hàbitat fou essencialment dispers, trencant així el poblament concentrat i nuclear de la vil·la central heretada de l'antiguitat. Només a partir del segle XI l'església actua novament com a eix ordenador de l'hàbitat del territori, generant la seva concentració a la sagrera, però, fins i tot en aquest cas, el poblament continua essent essencialment dispers. La disposició coronària i perifèrica de l'hàbitat de Cabrils sembla, per tant, remuntar-se com a màxim al creixement i colonització agrària de l'Alta Edat Mitjana (segles VIII-X) (11).

És a dir, que la geografia agrària resultant sembla descriure una diacronia en la conformació del poblament d'ambdós veïnats, alto-medieval en el cas de Cabrils, romana o tardo-romana en el cas del Sant Crist. Creiem que aquesta diacronia és factor clau per entendre la diferenciació d'ambdós veïnats, precisament per les implicacions que, més enllà del poblament, té en l'ocupació, explotació i el règim dominical de les terres. Aquesta diacronia es tradueix en una trajectòria divergent quan es produeix l'expansió de la gran propietat laica als segles X i XI; el veïnat de Cabrils constituït per un conjunt dispers de masos habitats per pagesos aloers presentà una major vulnerabilitat davant la pressió de la gran propietat, mentre que l'hàbitat consolidat del Sant Crist hi pogué oposar una major resistència i impermeabilitat. La tendència a la llarga durada sembla que fou una major propensió de l'hàbitat de tradició romana a caure sota la dependència de grans institucions eclesiàstiques o dominis monàstics amb anterioritat a la conformació dels grans dominis laics (segles IX-X). En un segon moment (segles X-XII) la formació dels grans dominis senyorials s'efectuà bàsicament en detriment de la petita propietat alodial, dominant

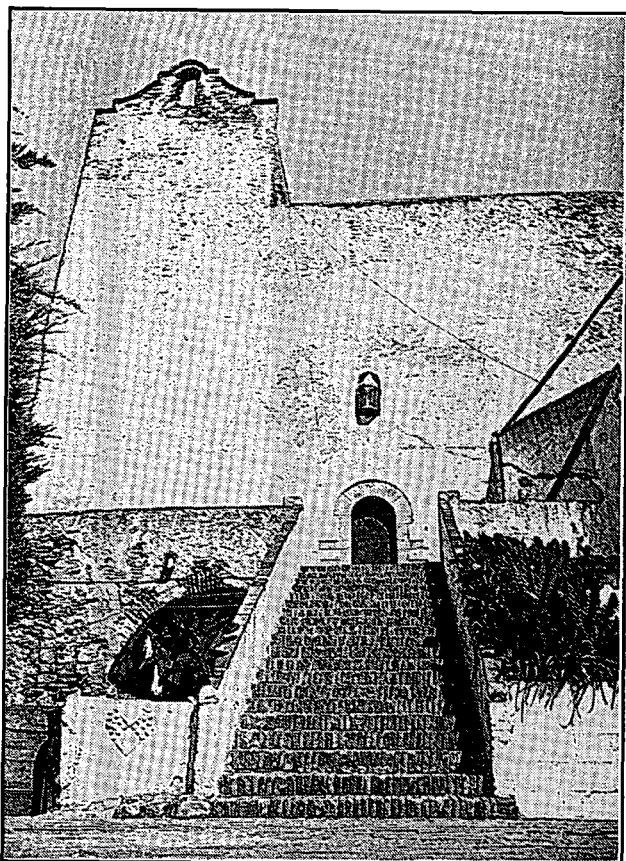
el poblament nascut de la colonització agrària alto-medieval.

Aquest procés ja es pot observar en localitats de les quals es conserva un volum documental notable dels segles X-XI, com Premià, que ha permès el seguiment de l'evolució de les estructures de la propietat estudiades en la tesi de Maria del Claustre Fages (12), que posa de relleu que als segles X i XI existia una gran propietat laica (Emo i Isembert) al costat de la gran propietat eclesiàstica, protagonitzada per la Seu de Barcelona. La idea que domina l'evolució de les estructures de la propietat agrària en aquest període és la d'inestabilitat, però la propietat eclesiàstica pràcticament no n'és partícip. Aquesta inestabilitat de la propietat laica només s'explica perquè en aquest moment (segona meitat del segle X) s'està operant la constitució dels grans dominis a partir de l'annexió de petits alous pagesos, mentre que els dominis de la Seu ja s'han consolidat en una etapa precedent, bàsicament a partir de donacions comtals. Aquesta gran propietat encara té una dimensió local i és difícil de relacionar-la amb el que, al segle següent, serà el gran domini alodial i jurisdiccional dels Sant Vicenç a la comarca.

El resultat final, quan coneixem el règim dominical de les terres a través dels llevadors de rèdits i capbreus del segle XIV, serà que els Sant Vicenç aconseguiran el domini de gran part de les terres de la seva jurisdicció, però en els intersticis d'aquest domini emergeixen els dominis de grans institucions eclesiàstiques. Aquest és el cas, entre d'altres, de la Seu a Premià, del monestir de Sant Marçal del Montseny a Vilassar i Argentona, del priorat de Sant Pere de Clarà a tota la comarca, i del que avui analitzem, el de Sant Pol del Maresme al veïnat del Sant Crist.

ORÍGENS DELS DOMINIS DE SANT POL A LA COMARCA I AL VEÏNAT.

El monestir de Sant Pol fou una fundació de mitjan segle X. El 955 apareix documentat per primera vegada com a beneficiari d'unes donacions. L'any 968 l'abat Sunyer, que regia el monestir conjuntament amb el de Sant Feliu de Guifols, rebé de Lotari un privilegi que concedia la immunitat al domini i l'autoritzava de regir ambdues abadies, sota la regla de Sant Benet, fins a la seva mort. A partir del 977 fou regit per abats propis, independentment de Sant Feliu. La seva existència en el decurs del segle XI fou precària per la constant amenaça de les

Monestir de Sant Pol de Mar.

incursions sarraines, fins que el 1061 fou abandonat pels benedictins. Però l'any 1068 Ramon Berenguer I i Almodis hi restauraren la vida monàstica i l'agregaren com a priorat al monestir provençal de Sant Honorat de Lérins. Els monjos de Lérins abandonaren el priorat l'any 1263 i el vengueren a Guillem de Montgrí, sagristà de l'església de Girona, que el cedí, sis anys més tard, als cartoixans d'*Scala Dei* perquè hi fundessin un priorat amb 14 comunitaris. El papa Benet XIII autoritzà l'any 1415 la fusió de la comunitat de Sant Pol amb el monestir cartoixà de Montalegre (Tiana) recentment fundat (13).

Els dominis de Sant Pol a la nostra comarca no apareixen documentats fins a començaments del segle XI, concretament dues vinyes a Teià en un empenyorament l'any 1017, i una peça de terra al mateix terme en una venda l'any 1022 (14). L'any 1021 Odó fa donació al monestir del mas que fou d'en Riquer amb els seus termes, situat a Agell (15). L'any 1043 són empenyorades vinyes a Mata, sota domini de Sant Pol (16). Els dominis del cenobi són també indirectament citats en les afrontacions de terres d'alguns contractes, com el cas de l'establiment fet el 1190 per Guillem de Montornès a Pere de Premià (17).

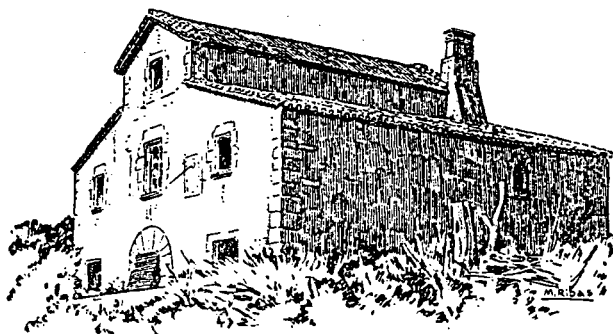
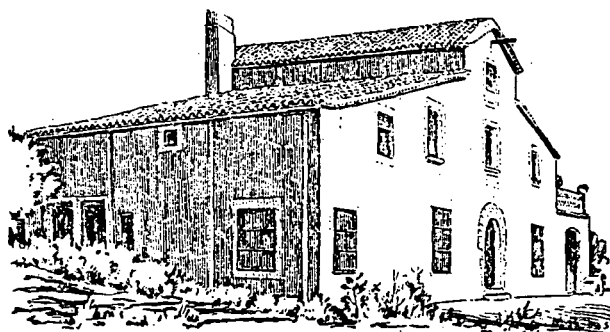
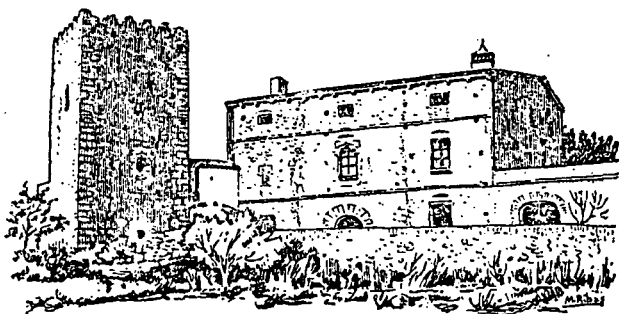
L'origen de les possessions de Sant Pol al veïnat del Sant Crist, el desconeixem. Amb tot, a partir de la reflexió contextual que hem exposat, creiem que els masos i terres del veïnat que passaren a mans del cenobi estaven sotmesos a un domini anterior (comtal, episcopal?) que explicaria que fossin donats o venuts en un bloc compacte, i que, cronològicament, aquest traspàs hauria de correspondre a la primera etapa de la vida del monestir, quan es conformà el seu patrimoni territorial. Disposem d'un indici que permet fonamentar aquesta hipòtesi, l'advocació de la capella. La primera citació documental, la trobem l'any 1037 en una venda feta per Ramon i Cusca a Mèvia, fèmina, d'una casa amb sòl i terrat, parets, canals i desguassos, terra amb arbres, erms i vinyes. L'alou és situat topogràficament *intus in villa Cabraria et in aliis terminus, subtus Sancti Felicis et prope Sancti Cristoforis, et in Orriolis...*, és a dir, a la vil.la de Cabrera i a altres termes, sota Sant Feliu i a prop de Sant Cristòfol, i a Orriols (Agell). A tramuntana afronta amb *ipsa Toredela* (Burriac?) i a ponent *in ipso torrente qui discurrit in villa Cabrilis* (18). La devoció a Sant Cristòfol penetra a Catalunya al segle X, amb la introducció de la litúrgia romana per part dels monjos de Cluny, en substitució de l'antic *ordo* hispànic, visigòtico-mossàrab. La dedicació de la capella a sant Cristòfol seria, tal com suggerí Ferrer i Clariana, del segle X (19), o com a màxim del primer terç del segle XI (amb anterioritat a la primera citació documental), i per això creiem que s'ha de relacionar indefectiblement amb la seva dependència del monestir benedictí de Sant Pol del Maresme. La pregunta que ens hem de formular tot seguit, ja que es tracta d'una capella pre-romànica, erigida al segle IX (20), és quina fou la seva advocació titular anterior. Ferrer i Clariana suggerí dues possibilitats. La primera, que es tractés d'un *oratorium* particular, dedicat al culte, però sense una advocació determinada; indicatiu del caràcter privat de la capella podria ésser el passadís subterrani o hipogeu que la comunica amb can Vives i que s'associa amb la data de construcció de la casa (21). La segona, que l'antiga advocació titular de la capella hagués estat el Sant Crist, fet que explicaria la denominació popular amb què és conegut el veïnat des de molt antic, en el context d'una zona amb una profusió del culte a la Creu i a la figura del Crist. Assenyallem la proximitat de les capelles de la Santa Creu de Cabrils, de Sant Salvador de can Boquet, de Santa Helena d'Agell -santa emperadriu distingida pel culte a la Creu, també copatrona de Cabrils-, de les creus de l'Abellar i de Montcabrer, del Crist Mujal, etc. (22). És plausible, per tant, la hipòtesi d'un canvi d'advocació de la capella coincidint amb el moment en què l'àmbit del

veïnat, constituït pels tres masos de can Vives, can Carbonell i can Saura, passés unitàriament a engruixir la dotació patrimonial del nou monestir, i això succeiria entre la segona meitat del segle X i el primer terç del segle XI.

RÈGIM DOMINICAL I DEPENDÈNCIA PERSONAL. EL LLEVADOR DE CENSOS DE SANT POL.

Si la constitució del patrimoni de Sant Pol a la comarca sembla força primerenca, la sistematització d'una part de les seves rendes i drets dominicals no té lloc fins a una data relativament tardana, a les darreries del segle XIII, quan es procedeix a la confecció del *Llevador de Censos* (23). La informació que aquest ens aporta és molt més simple que la d'un capbreu, encara que l'epígraf que encapçala cadascuna de les unitats geogràfiques contingui el mot *caputbreve*. A diferència d'un capbreu, el *Llevador* no conté les rendes parcïàries o proporcionals a la collita (agriers) que graven les tinences, sinó únicament els pagaments fixos o censos que graven globalment els masos, essent poc explícit a l'hora de precisar els conceptes pels quals els satisfan (domini útil del mas, dependència personal de l'estadant, etc.).

El *Llevador* pren com a unitat els masos, que són agrupats seguint un criteri geogràfic per entitats de població i per grups de poblacions veïnes a efectes de recaptació. En un mateix apartat consten els masos del Sant Crist (Carbonell, Vives i Saura), de Cabrils (Abellar, Guerau sa Canal i Guillem Arnau), de Premià (Estrader i sa Font), i de Teià (Moragues). Al costat del mas, s'especifica si els seus homes són propis del monestir, és a dir, si existeix una relació de dependència personal dels habitants del mas respecte al monestir. En la majoria dels casos el domini s'exerceix alhora sobre el mas i sobre els seus habitants. Segons les *Constitucions de Catalunya* l'origen dels lligams de dependència personal es remunta al moment d'adquisició dels alous per part d'un monestir (24). No obstant això, aquesta associació originària no es verifica en dos casos; els habitants dels masos d'en Guerau sa Canal i d'en Guillem Arnau no són homes propis del monestir. La diferència respecte amb els altres masos podria plantejar-se en termes de cronologia; l'adquisició d'aquests darrers alous hauria estat més tardana, en un moment en què els dominis dels senyors laics o de les institucions eclesiàstiques sobre els homes ja s'haurien consolidat.

Ca l'Amat, can Vives i can Carbonell del Sant Crist.
(Dibuixos: Marià Ribas i Bertran).

El sentit del mot mas és poc precís en el text, però sembla equivalent a un domini o alou, constituït per l'edifici centre de l'explotació i els seus honors o pertinences, les terres contigües al mas (quintana) i altres parcel·les disperses adscrites. El mas adquireix un sentit similar al d'heretat, de caràcter indivisible. Així, per exemple, trobem que el mas Oller de Premià i els seus homes no són de Sant Pol, però hi consten esplets i serveis, els quals són probablement per raó del domini útil de terres establertes pel monestir, però que no formen part dels honors del mas.

El mas és, per sobre de tot, una unitat fiscal. Els censos que graven els masos són de dos tipus,

parts fixes de les collites o quantitats pecuniàries. Els pagesos del Sant Crist estan obligats a pagar anualment un muntant global de 18 quarteres de cereals. Les parts fixes de la collita fan que el marge d'excés agrari dels masos sigui aleatori, en funció de la productivitat anual, extremadament variable. Amb tot, es tracta de censos poc importants quantitativament parlant, que tindrien escassa incidència en la productivitat de l'explotació agrària, a causa de l'interès dels senyors, en aquest cas el monestir, que els masos fossin habitats i les terres centrals conreades.

Les parts de cereals que satisfan els masos Vives i Saura sumades equivalen a les del mas Carbonell. Aquesta relació de dos a u és verificable també en la proporció amb què els tres masos contribueixen a l'alberga. Comparant les dades del *Llevador* amb les que ens forneix el *Capbreu vell* de Vilassar i Argentona per a una època més tardana (1354), referents als dominis dels Desbosch en els tres masos del Sant Crist, observem la mateixa regularitat en els pagaments de cereals (25). Aquesta regularitat potser sigui indicativa d'un superior potencial productiu, relacionat amb un major control de terres del mas Carbonell.

Les espècies que s'esmenten són l'ordi, l'espelta i el forment en una relació de quatre, quatre u. L'absència d'esplets del vi ens porta a pensar en l'escassa importància de la viticultura a les terres del pla del Sant Crist. Les exaccions es dirigeixen més cap a l'ordi i l'espelta, dos cereals específicament destinats a l'alimentació animal (especialment cavalls i bous), que cap al forment, el cereal més preuat i específicament destinat a l'alimentació humana. Segons N. Pounds, l'espelta i el forment produïen un pa més lleuger, mentre que l'ordi era consumit com a aliment per l'home en forma de farines o sopes, i aquesta seria una raó de les preferències senyoriales (26). No obstant això, les proporcions dels esplets poden obeir també la lògica de la superfície de sòl destinada a cada cereal o a les necessitats de la quadra ramadera del monestir.

Les quantitats de blat són expressades en quarteres, mesura censal de Vilassar. Desconeixem l'equivalència actual de la quartera local perquè les mesures d'àrids variaren extremadament en el temps i en l'espai, però cal relacionar la seva coexistència amb la mesura tradicional de Granollers amb la importància de Vilassar com a centre de mercat i la influència que aquest exerciria en l'àmbit de la seva jurisdicció. El mercat de Vilassar deuria ésser ja realitat al segle XIII, tot i que el primer privilegi

atorgat per Jaume II als Sant Vicenç data del 1313 (27).

El *Llevador* esmenta també l'existència de quatre oliveres dins l'honor del mas Carbonell, per les quals està obligat a satisfer un quartà d'oli.

Els censos dels masos de Cabrils són expressats en quantitats pecuniàries, 2 sous de tern el mas Avellà, 8 sous el mas de Guerau sa Canal i 14 diners el mas de Guillem Arnau, les quals han resultat probablement de la conversió de les parts fixes de cereals.

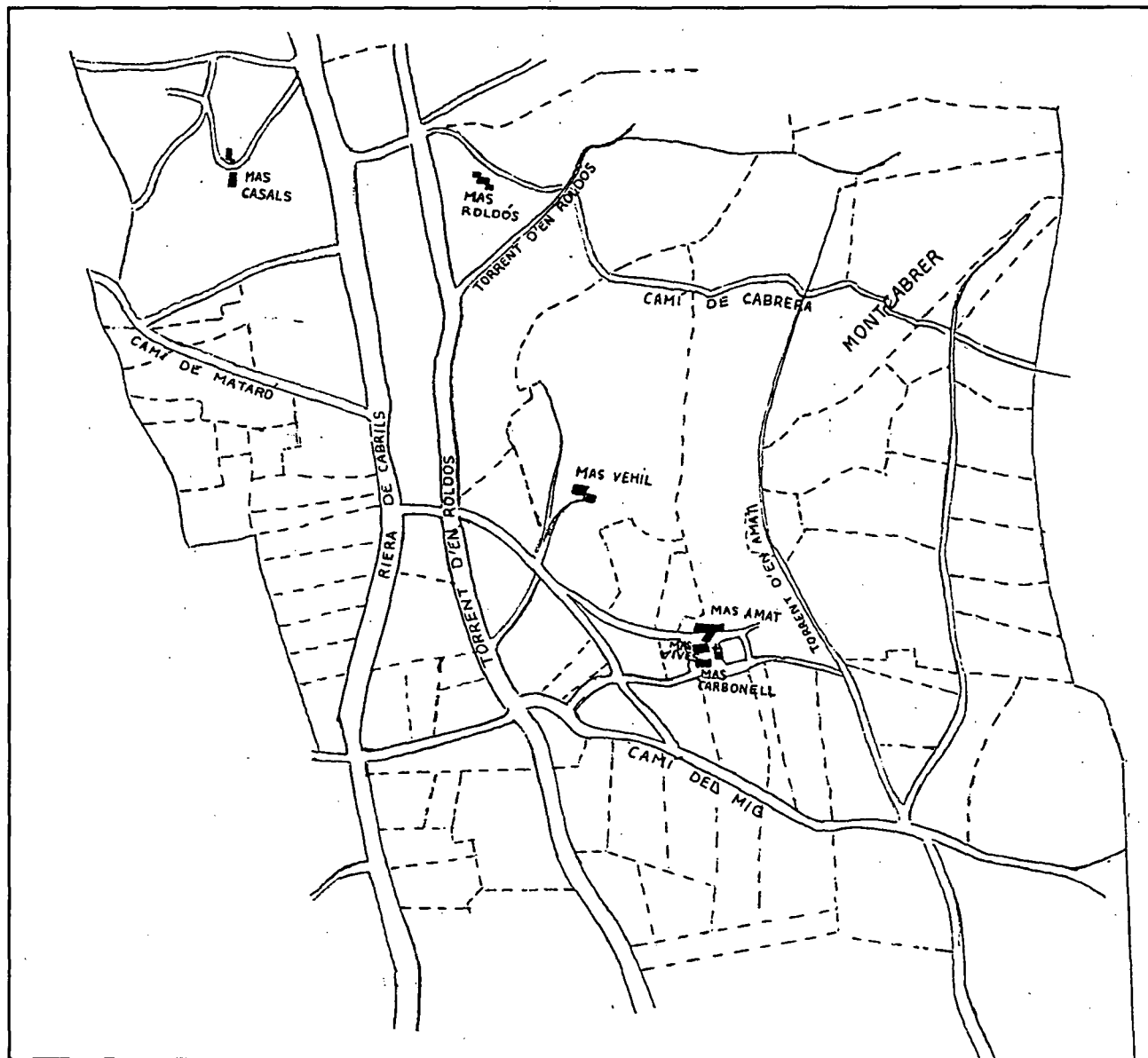
Al costat dels pagaments censals, trobem serveis que els pagesos han de satisfer, com ara l'alberga, l'allotjament i manteniment un cop l'any del prior o d'un representant del monestir. Els tres masos del Sant Crist tenen també l'obligació de portar el blat al mar (*debent portare bladum ad mare*) quan la barca de Sant Pol vagi a cercar-lo. És a dir que, anualment, a l'època de la collita (mes d'agost en el cas del forment), els mariners que acomplien el servei de recaptació i transport dels esplets del monestir, venien a Teià, Premià i Vilassar i rebien dels pagesos les quantitats de blat. Aquests, a més a més, havien de costejar les despeses i el servei de transport, pagant als mariners amb un parell de pollets, mitja quartera de vi, tres o quatre pans, un parell de peixos i un parell de cansalades, contribuint-hi el mas Carbonell en la proporció d'una meitat, i els masos Vives i Saura en una quarta part cadascun. Aquesta obligació permet de suggerir algunes reflexions. En primer lloc, el fet preferible per al monestir, i probablement també per als pagesos, de transportar els esplets per via marítima, en lloc de fer-ho pels camins comarcals, més segurs i econòmics, tenint en compte la relativa proximitat de Sant Pol. Això ens hauria de fer revisar la idea tòpica de la inseguretats a la costa del Maresme durant l'Edat Mitjana. El poblament a l'interior de les valls de la comarca s'ha interpretat com a conseqüència de la inseguretats de les costes, a l'aguait de les constants incursions de la pirateria nord-africana. Si fos certa aquesta interpretació, la inseguretats hauria d'haver estat constant des de l'abandonament de les vil·les romanes costaneres al segle III, fins al desenvolupament dels verals marítims dels segles XVII-XVIII (és a dir, al llarg de quinze segles!), quan les notícies que tenim d'incursions són més aviat fragmentàries i ocasionals. Sense negar la importància d'aquestes incursions, la tendència conservadora de l'hàbitat interior ha de posar-se en funció del control i domini del poder feudal. L'activitat marítima, entesa en un sentit ampli, mai

no deixà d'existir durant l'Edat Mitjana i suposava per als pagesos un cert marge de llibertat i de fugida del control senyorial. I per als monjos de Sant Pol evitar les violències i el pillatge dels senyors podria haver estat una bona raó per fonamentar la seva opció del transport marítim (recordem el robatori comès l'any 1172 per Ramon de Cabanyes, germà de Pere de Sant Vicenç, al prior de Sant Marçal dels agrers de la verema que havien de satisfer els seus homes propis de Vilassar i Argentona (28)).

Sant Pol no fou l'única entitat monàstica que tenia possessions al veïnat; coneixem també l'existència de dominis territorials del priorat cluniacenc de Sant Pere de Clarà, depenent de Sant Pere de Casserres, de la comanda de l'Hospital de Sant Joan de Barcelona, del benefici de Sant Vicenç

del castell de Burriac (29). A més a més, els pagesos del Sant Crist posseïen terres al veïnat mateix i al pla, sota domini dels Sant Vicenç, terres que són capbrevades el 1354 (30). El règim dominical dels pagesos del Sant Crist no sembla ésser, per tant, més feble que el dels homes depenents dels senyors laics. Els censos pel mas i l'honor (centre de l'explotació i lloc d'hàbitat) són equiparables als que gravaven els masos del castell; acostumen a ser parts fixes de la collita, poc significatives, o pagaments simbòlics (un parell de capons, un formatge, ous,...). A diferència de la pràctica totalitat dels homes del castell de Vilassar, els Vives i els Saura, juntament amb els Roldós (homes de Berenguer de Sant Vicenç, senyor de Premià) i els Amat (que tenen el mas per l'Hospital de Sant Joan de Barcelona), apareixen sotmesos a serveis en treball, en concret, dues joves

Reconstrucció del paisatge agrari del veïnat del Sant Crist a partir dels parcel·laris de Cabriels (1849) i de Vilassar de Mar (1850).

o llaurades, dues batudes i dues tragines (31). És a dir, el capbreu del castell explicita aquestes obligacions en el cas d'homes propis d'altres senyors o pagesos que tenen el mas sota domini forani, raó per la qual no ho podem considerar un tret diferencial. D'altra banda, desconeixem les rendes parcials que els pagesos del Sant Crist satisfien a Sant Pol per les seves tinences. L'arrel de la diferenciació dels Carbonell, Saura i Vives no sembla raure, per tant, en el nivell de sostracció rendal, sinó en el fet que fossin homes propis d'un monestir que quedava lluny i només es feia present en llurs vides un o dos cops l'any quan veien arribar de sol ixent la barca de Sant Pol, o quan havien de prestar el servei d'alberga al seu senyor prior. La dependència personal d'una entitat monàstica com Sant Pol bloquejà o, si més no, limità el procés d'asserviment i de degradació de la condició jurídica personal que els pagesos del castell patiren en el decurs del segle XIV (32).

La referència als pagaments que els pagesos havien de fer als mariners, en concepte d'aliments, posa també al descobert l'orientació econòmica del veïnat cap a una activitat alternativa que proporcionava uns ingressos addicionals, exercida durant el temps lliure que l'agricultura extensiva cereal·fcola posava a disposició dels pagesos. Es tracta d'un dels pocs casos en què són esmentats els peixos com a pagament simbòlic. Una simple referència, però indicativa de l'existència d'una activitat pesquera, com l'esment de la cansalada ho és de la ramaderia porcina. L'activitat pesquera no estava delmada pel règim dominical (33), però en canvi no hauria d'haver deixat d'existir des de l'antiguitat com a activitat complementària dels pagesos. La pesca com a complement de les activitats agràries seria practicada en general per bona part dels camperols de l'interior de les valls, però específicament pagesos com els del Sant Crist devien treure partit del privilegi físic que suposava llur proximitat a la costa per satisfer la demanda d'un complement alimentari com el peix, que esdevenia una necessitat en els dies que l'Església prescrivia l'abstinència de carn.

La condició socio-jurídica i l'orientació econòmica dels homes de Sant Pol es traduïren en una trajectòria divergent respecte als pagesos del castell; els uns vers l'adscripció al mas i la servitud, els altres vers la projecció cap el pla i el mar. Una projecció que es manifestà en la possessió de peces de terra properes a la costa i en l'establiment de cabanes i algunes estructures d'hàbitat precàries que serien emprades com a espais d'estada ocasional, d'emmagatzematge dels instruments de pesca i dels

esplets que en temps de la collida havien de carregar a la barca que venia de Sant Pol. L'existència d'aquestes estructures, la trobem documentada a Premià l'any 1284 en un establiment d'una peça de terra fet per Guillem de Sant Vicens i Berenguer de Lacera a Pere Gallifa. L'immoble limita a orient amb un torrent i el carrer anomenat posades dels remadors (34). A Vilassar no és fins al 1450 que trobem la primera referència en un fragment d'un procés sobre la propietat d'unes botigues del difunt Jaume Morot, on curiosament actua com a testimoni en Vives del Sant Crist. Diu la inquisició: Interrogat primerament què sap lo (...) *Vives he ell, què sap en les dictes cases o botigues d'en Morot, quondam. E diu lo dit testes que un dia que anave astibar raudor per carcar la barca de na mar, e com foc a la botiga que uy dir aquestes paraules a.n Morot: «Compare, de les terres non vos en fas neguna questio car vostres son, de les botigues, com jo sia mort, jo vull que sien vostres (35).*

Anomenades posades o botigues i documentades tardanament, aquestes estructures constituïren la gènesi de les primeres cases del veïnat de mar. A començaments del segle XV ja existien un mas d'en Pere Riera i una borda on Miquel des Bosc havia establert a Francesc Sabater la taverna del vi (36). La localització topogràfica permet d'establir una continuïtat amb els futurs masos Lledó i Mir, documentats des de finals del segle XV (37), que detindrien hereditàriament el monopoli de la fleca i la taverna respectivament (38). Encara un tercer mas, sorgit significativament d'una de les branques col·laterals de la família Saura del Sant Crist, en un moment indeterminat de la primera meitat del segle XV vingué a integrar-se a aquest nucli embrionari de poblament. Al costat dels tres masos Mir, Saura i Lledó s'aixecaren sengles torres de guaita amb una funció immediata de vigilància i defensa davant del perill del cors, però que emsems esdevingueren un contrasímbol del poder feudal (recordem l'oposició de Miquel Desbosc a la construcció de la torre de Bernat Eroles -can Maians-). El veïnat de mar sorgí en certa manera com a projecció del veïnat del Sant Crist i significà un pas decisiu per al domini de l'espai costaner i marítim. El mar, solcat tímidament per les barques de Sant Pol i pels pagesos pescadors, havia esdevingut l'espai de la llibertat per antonomàsia, una llibertat conquerida a la inseguretat del perill corsari, certament, però sobretot, una llibertat guanyada al poder feudal.

Pere Benito i Monclús

NOTES.

- 1.- A.C.A., *Protocolos Notariales*, Mataró, Batllia, 135, f. 5r-10v.
- 2.- Només els Roldós i els Casals, a causa de la seva situació més allunyada del nucli del veïnat, presenten una certa ambigüitat a l'hora d'ésser designats com a veïns del Sant Crist. De fet, el territori del veïnat, assenyalat amb color blanc al mapa de 1777, exclou el mas Casals (can Tosca).
- 3.- ...*inter villa Primiliano, vel in eius terminis, vel in termino de Taliano...* (A.C.B., *Liber Antiquitatum* II, núm. 456); 1012: *in termini Sancti Iuliani, vel in villa Pins...* (A.C.A., *Cartulari de Sant Cugat*, f. 317, núm. 949); *infra terminio de villa Orreos...* (A.C.A., *Cartulari de S.C.*, f. 34, núm. 106), etc.
- 4.- Una hipòtesi explicativa de la inclusió d'aquest territori en el terme de Vilassar, l'hem exposada en el nostre treball *Hàbitat, producció agrària i propietat de la terra al Maresme altomedieval. Vilassar, Cabrils, Cabrera i Orrius. Segles X-XII*. (inèdit, 1989), pp. 92-93.
- 5.- A.C.A., *Feudorum Vicariorum Cathalonie*, vol. IV, fol. 88.
- 6.- PREVOSTI i MONCLÚS, Marta. *Cronologia i poblament de l'àrea rural d'Iluro*. Barcelona, Rafael Dalmau, 1981, vol. I, pp. 529-533.
- 7.- La manca d'evidències arqueològiques, en alguns casos (en general, es tracta de llocs que han sofert profundes transformacions al llarg dels segles), i la manca de prospeccions, en d'altres, expliquen que aquestes vil.les centrals siguin absents en la tesi de Marta Prevosti.
- 8.- Cf. RIBAS i BERTRAN, Marià. *El Maresme en els primers segles del cristianisme*. Barcelona, Rafael Dalmau, 1975.
- 9.- PREVOSTI, *Op. cit.*, I, pp. 154-172.
- 10.- PREVOSTI i MONCLÚS, Marta. *Sobre l'església pre-romànica de Sant Cristòfol de Cabrils* (en premsa).
- 11.- Mentre no es realitzi una prospecció arqueològica exhaustiva en l'àmbit d'un territori, aquesta lectura de la geologia del poblament a partir de la geografia agrària que coneixem als segles baix-medievals, pot tenir-se per plausible.
- 12.- PAGÈS i SERRA, Maria del Claustre. *Sant Pere de Premià. Origen i desenvolupament d'una comunitat rural del Maresme (segles X-XV)*. Vol. I (Tesi de llicenciatura inèdita, 1986).
- 13.- Sobre la història del monestir, vegeu PLADEVALL, Antoni. *Els monestirs catalans*, Barcelona, Destino, 1970, pp. 36-37 i 70-72, mentre esperem amb interès l'estudi monogràfic emprès per M. Àngels Serra i Torrents, sota la direcció del professor Pierre Bonnassie, que ha d'aclarir molts aspectes relacionats amb el seu origen i desenvolupament inicial.
- 14.- A.C.B., 1-1-2424; 1-4-61.
- 15.- A.C.A., Monacals, Montalegre, núm. 660.
- 16.- A.C.B., 1-1-878 (a).
- 17.- A.C.B., 4-93-27.
- 18.- A.C.B., 1-1-1176 / 1-2-1219.
- 19.- FERRER i CLARIANA, Lluís. *Advocació i evolució històrica del temple de Sant Cristòfor dins La capella pre-romànica de Sant Cristòfor de Cabrils*, Mataró, Obra de Sant Francesc, 1960, pp. 16-17.
- 20.- PREVOSTI, *Sobre l'església...*
- 21.- RIBAS BERTRAN, Marià; BALAGUER SABATÉ, Lluís. *Los hipogeos anhistóricos en Cataluña (I)* dins *Chthonia*, núm. 1 (9163), pp. 56-91.
- 22.- FERRER i CLARIANA. *Advocació...*, pp. 17-18.
- 23.- A.C.A., Monacals, Hisenda, 2114.
- 24.- SOCARRATS, J. *Commentaria de consuetudinibus Cathalonie inter homines et vassallos ac nonullis aliis quae commemorationes Petri Alberti apellantur*, Barcelona, 1951, p. 348.
- 25.- Arxiu Municipal d'Argentona, *Capbreu vell de les rendes de Vilassar i Argentona*, analitzat per M. Josep CASTILLO EZQUERRA en la seva tesi de llicenciatura inèdita *La Baronia dels Desbosch segons els capbreus de 1354-56 i 1558-1614. Aproximació a la història socio-econòmica d'Argentona i Vilassar*. (1987)
- 26.- POUNDS, N. *Historia econòmica de la Europa Medieval*. Barcelona, Crítica, 1981.
- 27.- A.C.A., Reg. Canc., 210, f. 109v.
- 28.- Arxiu Particular de can Pins d'Argentona, perg. 1 bis. La conflictivitat generada per la coexistència en l'espai d'un domini jurisdiccional detentat per una família noble laica i dominis alodials dispersos d'entitats monàstiques forànies és una constant al llarg dels segles XII-XIV. El cas de les violències comeses pel Sant Vicenç contra els homes propis de Sant Marçal i el mateix prior n'és un exemple paradigmàtic. En un context diferent, el de la inestabilitat generada per la crisi, ja a començaments del segle XIV, trobem que l'any 1313 el propi prior de Sant Pol, juntament amb el de Sant Pere de Clarà i el seu seguici foren atacats per grups d'homes armats dels llocs de Sant Vicenç de Sarrià, Sant Gervasi de Cassoles i Sant Genís dels Agudells (A.D.B., *Registra Communium*, II, f. 52r-v). Citat per BAUCCELLS i REIG, Josep. *Els monestirs del bisbat de Barcelona durant el Pontificat de Ponç de Gualba (1303-1334)* dins *II Col.loqui d'història del monaquisme català*. I. Barcelona, Abadia de Poblet, 1972, pp. 112 i 175.
- 29.- Arxiu Parroquial de Sant Genís de Vilassar de Dalt, Manual 49. *Capbreu de diferents senyors de petias de terra dels termes de Mataró, Argentona, Vilassar i altres circumveïns, 1662 et seg.*; A.P.S.G.V.D., Manual 4, f. 118r-v; A.H.P.B., Bartomeu Agell, *Manuale Primum* (1419-1424).
- 30.- A.M.A., *Capbreu vell*, f. 1-4.
- 31.- A excepció de Guillem Garau i Elisenda Domeneca, que són homes propis, solius i afocats del castell i que també han de prestar els mateixos serveis (f. 1).
- 32.- La redacció del *Capbreu vell...* es situa en un moment clau en el procés d'asserviment dels pagesos. Un grup

significatiu d'homes capbreuats el 1354 són ja propis, solius i afocats i esdevindran els futurs pagesos de remença.

33.- Si més no, en els dominis dels castells de Vilassar i Sant Vicenç. En canvi, el Capbreu del castell de Mataró de Pere de Màrgens de 1369 recull el pagament de censos pecuniaris de 12 diners per cadascuna de *les barques que pesquen en la mar de Mataró* (A.C.A., Reial Patrimoni, B.F. 3, f.c.). Ens inclinem a pensar que aquestes prestacions no foren excessivament gravoses i es circumscrigueren en els casos de ciutats costaneres com Mataró on la pesca com a activitat econòmica tindria un pes específic.

34.- Arxiu Patrimonial del Marquès de Santa Maria de Barberà (castell de Vilassar), *Speculum*, II, f. 27r-v.

35.- A.P.S.G.V.D., Manual 7, f. 41r.

36.- A.P.S.G.V.D., Manual 5, f. 55v-56r.

37.- A.P.S.G.V.D., *Òbits*, 1, f. 56v; *Bateigos*, 1, f. 5r; A.C.A., Reial Patrimoni, Mestre Nacional, A-401, Fogatge General de Catalunya, f. 46r-v.

38.- A.P.S.G.V.D., Manual 23, f. 60v-62r.